

Karina AKOPOVA-KRZACZYŃSKA

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Językowy obraz ojczyzny w wybranych podręcznikach do nauki języka gruzińskiego i literatury gruzińskiej

The linguistic image of the homeland
in selected handbooks
of Georgian language and Georgian literature

Abstract: The article presents the fixed image of the homeland conveyed by handbooks of Georgian language and Georgian literature. Issues underscored by the author are the manner of understanding their homeland by the Georgian nationals (particular components of the homeland image), the degree of importance thereof, and the concepts of perpetuating identity. Also, synonyms and phrases associated with homeland were discussed.

Keywords: linguistic image of homeland, homeland, patriotism, handbooks of Georgian language and literature, identity

Celem niniejszego artykułu jest próba odtworzenia utrwalonego w podręcznikach do nauki języka i literatury gruzińskiej obrazu ojczyzny, w tym określenie jej cech, wyrazów synonimicznych, skojarzeń nasuwających się z ojczyzną, także ustalenie sposobu rozumienia pojęcia „ojczyzna” przez bohaterów tekstów zamieszczonych w podręcznikach (jaka ojczyzna jest w ich świadomości, o jakiej ojczyźnie marzą). By zrealizować założone cele, przeanalizuję wybrany materiał badawczy — podręczniki¹ do nauki literatury

¹ V. Rodonaja, A. Arabuli, N. Nakudashvili, M. Khucishvili: *Kartuli ena da literatura*. Tbilisi 2012. (როდონაია ვ., არაბული ა., ნაკუდაშვილი ნ., ხუციშვილი მ.: *ქართული ენა და ლიტერატურა*. თბილისი 2012).

i języka gruzińskiego w V, VI, VII, VIII i IX klasie². Wśród analizowanych tekstów wykorzystanych przez autorów w podręcznikach znalazły się przede wszystkim klasyczne dzieła literackie, urzeczywistniające obraz ojczyzny i oddające narodowego ducha, są to głównie wiersze, np.: *Ojczyzna* Galaktiona Tabidzego [„მამული“ გალაკტიონ ტაბიძე], *Jezioro Bazaleti* Ilia Czacwaczawadzego [„ბაზალეთის ტბა“ ილია ჭავჭავაძე], *Piękna Gruzja* Any Kalandadze [„საქართველო ლამაზო“ ანა კალანდაძე], *Toast za moją ojczyznę* Medei Kakhidze [„ჩემი ქვეყნის სადღეგრძელო“ მედეა კახიძე]; poematy historyczne, np.: *Bedi Kartlisa* Nikoloza Barataszwiliego [„ბედი ქართლისა“ ნიკოლოზ ბარათაშვილი], *Tornike Eristawi* Akakiego Cereteli [„თორნიკე ერისთავი“ აკაკი წერეთელი]; *Cień* Ilia Czacwaczawadzego [„აჩრდილი“ ილია ჭავჭავაძე]; opowiadania, np.: *Kamienny język* Lewana Gotuy [„ქვის დედაენა“ ლევან გოთუა], *Król Herakliusz i kobieta ingilowska* Jakoba Gogebaszwiliego [„ერეკლე მეფე და ინგილო ქალი“ იაკობ გოგებაშვილი]; utwory hagiograficzne, np. *Co wiemy o Leontim Mroweli* [„რა ვიცით ლეონტი მროველის შესახებ“]; biografie takich pisarzy, jak Ilia Czacwaczawadze, Dawid Kldiaszwili, Lewan Gotua, Nugzar Szataidze, Lado Asatiani; opisy wydarzeń historycznych, legendy.

Odbiorcami tekstów zamieszczonych w wybranych przeze mnie podręcznikach są uczniowie w wieku od 10 do 15 lat. Warto zaznaczyć, że treść tekstów, z którymi uczniowie będą się zapoznawać na lekcjach, może mieć wpływ na ich socjalizację. „Najogólniej przez socjalizację rozumie się podstawowy i wielostronny proces wprowadzania jednostki w »obiektywny świat« społeczeństwa lub jakiejś części tego społeczeństwa. Poprzez socjalizację jednostka zostaje wyposażona w określone modele i wzory działania, które pozwalają jej zachować się stosownie do konwencji i norm tego społeczeństwa”³. Podręczniki są wykorzystywane do przekazywania młodemu pokoleniu kultury narodu, wskazują istniejące i uznane formy życia społecznego, kształtują w uczniach poczucie tożsamości narodowej, która jest niezbędna do duchowego rozwoju zarówno jednostki, jak i zbiorowości. To między innymi dzięki tekstom w podręcznikach szkolnych uczniowie mogą przyswoić sobie cele, wartości, normy i wzorce zachowań charakterystyczne dla danego społeczeństwa⁴. Literatura zatem, wpisany w teksty obraz świata, ma wpływ nie tylko na rozwój poznawczy ucznia, ale także na jego rozwój aksjologiczny, emocjonalny, społeczny.

Szczególne znaczenie dla intelektualnego rozwoju uczniów ma poznanie języka — jednego z najważniejszych elementów kultury narodu. Język jest bowiem czynnikiem kształtującym ludzką percepcję i umożliwiającym poznanie

² W gruzińskim systemie oświaty klasy VII, VIII, IX są tożsame z istniejącym jeszcze w Polsce drugim, obowiązkowym, poziomem kształcenia, czyli z gimnazjum.

³ A. Koperek: *Socjalizacja jako społeczno-wychowawczy proces integracji jednostki ze społeczeństwem*. „Pedagogika Katolicka” 2011, nr 8, s. 261.

⁴ Ibidem, s. 261—262.

świata⁵. Nie może on istnieć w oderwaniu od wspólnoty, która się nim posługuje. Jest wszak wytworem danej społeczności, ale równocześnie ma na nią nieustanny wpływ, kształtuje ją. W języku zawarte są doświadczenie poprzednich i obecnych pokoleń, światopogląd i stereotypy zachowań, także interpretacja rzeczywistości dokonywana przez daną wspólnotę językową, np. konkretny naród⁶.

Językowy obraz świata (JOS) jest jednym ze sposobów strukturyzacji wiedzy o obiektywnej rzeczywistości. Jerzy Bartmiński zauważa, że JOS to

zawarta w języku, różnie zwerbalizowana interpretacja rzeczywistości, dająca się ująć w postaci zespołu sądów o świecie. Mogą to być sądy „utrwalone” w gramatyce, słownictwie, w kliszowych tekstach (np. przysłowia), ale także sądy presuponowane, tj. implikowane przez formy językowe, utrwalone na poziomie społecznej wiedzy, przekonań, mitów, rytuałów⁷.

W doświadczeniu każdego człowieka — jak pisze Henryk Kurczab — istnieją pewne wartości, które decydują o jakości życia, wpływają na kształtowanie zintegrowanej osobowości, na samookreślenie, poczucie zakorzenienia⁸. Jedną z ważniejszych wartości jest ojczyzna. W wydawnictwach encyklopedycznych i słownikach języka polskiego pojęcie „ojczyzna” zdefiniowane jest następująco: „kraj, w którym się ktoś urodził, którego jest obywatelem lub z którym jest związany więzią narodową”⁹; „kraj, który człowiek uważa za swój własny, dlatego że się w nim urodził i mieszka lub mieszkał przez dłuższy czas, lub dlatego że czuje się z nim emocjonalnie związany z powodu pochodzenia, związków rodzinnych i/lub przywiązania do pewnych wartości, które ten kraj — zwykle idealizowany i często przeciwstawiany innym — ucieleśnia w jego oczach”¹⁰; „kraj, który ktoś uważa za swój, bo się w nim urodził, wychował lub mieszka”¹¹. We wszystkich przytoczonych definicjach znajdujemy informację, że ojczyzna jest miejscem naszego urodzenia, że w niej mieszkamy lub mieszkaliśmy. Słowni-

⁵ A. Pajdzińska: *My, to znaczy... (z badań językowego obrazu świata)*. „Teksty Drugie” 2001, nr 1, s. 33.

⁶ Zob. M. Kosińska: *Język jako narzędzie interpretacji rzeczywistości — językowy obraz świata*. „Mundu bat begirada anitz. Un mundo michas miradas” 2009, nr 2, s. 53—76.

⁷ J. Bartmiński: *O pojęciu językowego obrazu świata*. W: Idem: *Językowe podstawy obrazu świata*. Lublin 2009, s. 12.

⁸ Zob. H. Kurczab: *Z problemów wartości i wartościowania (wybrane zagadnienia)*. W: „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Seria Filologiczna. Dydaktyka” 7. Red. A. Jakubowska-Ożóg i Z. Sibiga. Rzeszów 2012, s. 7.

⁹ *Uniwersalny słownik języka polskiego*. T. 3. Red. S. Dubisz. Warszawa 2003, s. 184.

¹⁰ *Encyklopedia PWN*. <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/ojczyzna;3950402.html> [data dostępu: 17.02.2017].

¹¹ *Wielki słownik języka polskiego*. http://wsjp.pl/index.php?id_hasla=9054&id_znaczenia=4179183&l=18&ind=0 [data dostępu: 17.02.2017].

kowe definicje nie narzucają konkretnego obrazu ojczyzny, ludzie mogą przywołać własny jej obraz, który istnieje w świadomości każdego człowieka i rodzi się ze zdobywanego doświadczenia. Treść pojęcia „ojczyzna” warunkują ideologiczne poglądy człowieka. Jak podkreśla Jerzy Bartmiński, „rzeczywistość, do której się odnosi pojęcie ojczyzny, nie jest dana obiektywnie, lecz jest stworzona społecznie, podlega kształtowaniu subiektywnemu”¹².

Sięgamy z kolei do słowników języka gruzińskiego. *Słownik objaśniający języka gruzińskiego* pod redakcją Arnolda Czikobawy proponuje następującą definicję ojczyzny: „1. państwo, kraj, gdzie urodził się człowiek i którego jest obywatelem; 2. miejsce urodzenia kogoś; 3. to samo, co ojczysty; 4. reg. ojcowski dom zameężnej kobiety” [„სამშობლო ქვეყანა, მხარე, სადაც დაიბადა ადამიანი და რომლის მოქალაქედაც ის ითვლება. 2. ვისიმე დაბადების ადგილი. 3. იგივეა, რაც მშობლიური. 4. კუთხ. დედ-მამის ოჯახი გათხოვილი ქალისათვის“]¹³. Natomiast w słowniku Sulchana-Saby Orbelianiego¹⁴ ojczyzna jest definiowana jako „dom matki” [„დედის სახლი“ (*dedis saxli*)]¹⁵. W słownikach języka gruzińskiego — podobnie jak w słownikach języka polskiego — czynnikiem determinującym pojęcie ojczyzny jest miejsce urodzenia, zakorzenienia człowieka.

Interesujące są cechy leksykalno-semantyczne wyrazu *ojczyzna* w języku gruzińskim. Ojczyzną Gruzinów jest *Sakartwelo* [საქართველო], czyli *Gruzja*, a samych siebie określają oni jako *kartweli* [ქართველი], tj. *Gruzini*. Nazwa *Sakartwelo* (*sa-kartwel-o*) dosłownie oznacza ‘miejsce (kraj) dla kartwelów’. A „ojczyzna” w tłumaczeniu na język gruziński brzmi: „სამშობლო“ [*samszoblo*]. Morfemem słotwórczym leksemu *samszoblo* (*ojczyzna*) jest *mszobl*, który tworzy wyraz *mszobeli*, czyli *rodzice*. *Sa-mszobl-o* znaczy dosłownie ‘miejsce (kraj) rodzicielskie, miejsce urodzenia’. Nieco inne znaczenie ma synonim tego wyrazu — *mamuli* [მამული] ‘dziedzictwo po ojcach’. Wyraz *ojczyzna* w języku gruzińskim odsyła do pewnych elementów domu rodzinnego, przodków, kojarzy się z rodziną, z miejscem urodzenia przodków. Te same skojarzenia przynoszą wyrazy i wyrażenia utożsamiane z ojczyzną, np.: *მამა-პაპის სამყოფელი*¹⁶ — ‘miejsce zamieszkania ojca i dziadka’; *moja ziemia* [ჩემი მიწა]¹⁷; *ziemia-woda* [მიწა-წყალი]¹⁸.

¹² J. Bartmiński: *Polskie rozumienie ojczyzny i jego warianty*. W: *Pojęcie ojczyzny we współczesnych językach europejskich*. T. 1. Red. J. Bartmiński. Lublin 1993, s. 23.

¹³ <http://www.ena.ge/explanatory-online> [data dostępu: 17.02.2017].

¹⁴ Sulchan-Saba Orbeliani (1658—1725) — gruziński pisarz, naukowiec, duchowny i dyplomata.

¹⁵ http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=srch&d=8&id_srch=60be7d4ae0b813b075641376660b8907&il=en&p=1 [data dostępu: 17.02.2017].

¹⁶ Podr. kl. 6, s. 125. W przypisach będę posługiwać się skrótami (por. *Wykaz skrótów analizowanych podręczników*). Podr. kl. 6, s. 125.

¹⁷ Podr. kl. 7, s. 89.

¹⁸ Podr. kl. 7, s. 147.

W gruzińskim językowym obrazie świata pojęcie „ojczyzna” odsyła do różnych wyobrażeń. W podręcznikach do nauki języka ojczystego bogato reprezentowane są synonimy wyrazu *ojczyzna*, takie jak *მამული* [*mamuli* — ‘ojczyzna’], *მამულ-დედული* [*mamul-deduli* — ‘dziedzictwo rodziców’], *სამემკვიდრო* [*samemkwidro* — ‘dziedzictwo’], *მამაპაპეული ქონება* [*mapapeuli qoneba* — ‘majątek przodków’]. Liczne są też skojarzenia powiązane z ojczyzną, np. z gruzińską naturą, bogactwem gruzińskiej ziemi: *ojczyzna wina* [*სამშობლო ღვინოსა*]¹⁹, *góry i doliny* [*მთა-ველი*]²⁰. Lewan Gotua w opowiadaniu *Kamienny język ojczysty* [*ქვის დედაენა*] porównuje ojczyznę do *winnicy* zniszczonej gradobiciem [*დასეტყვილი ვენახი*]²¹.

Mentalność narodu gruzińskiego odzwierciedla się w jego języku. To dumny naród kochający wolność. Ta cecha eksponowana jest także w obrazie ojczyzny, np. gdy porównuje się ją z wolną górzystą rzeką Aragwi: „[...] nadal było w jej żyłach coś mocnego, czystego, podobnego do Aragwi — szukająca wolność” [...]. *მაინც ყოფილა მის ძარღვებში რაღაც არაგვივით ძლიერი, სუფთა და თავისუფლების მადიებელი*“]²². Można zauważyć, że podręczniki nadają ojczyźnie wymiar antropomorficzny. O takim podejściu do ojczyzny świadczą między innymi teksty, w których osoby mówiące wchodzą z ojczyzną w bezpośrednią, niemalże personalną relację — rozmawiają z nią, zadają pytania, nazywają *matką* [*დედა*]²³, *matką Gruzję* [*დედასაქართველო*]²⁴, *rodzicami* [*მშობელი*]²⁵. Mimo że ojczyzna często kojarzy się z mężczyznami, wojną, walką (por. *obrońca ojczyzny*, *zbawca ojczyzny*, *walczyć za ojczyznę*, *przelewać krew za ojczyznę*, *umrzeć za ojczyznę*), nierzadko w tekstach literackich bywa porównywana do matki, twórcy nadają jej matczyne cechy. Na przykład w wierszu Aleki Szengeliego *Matka* [*დედა*]²⁶ zestawione z sobą zostają dwie największe wartości w życiu człowieka: ojczyzna i matka, wskazane analogie między matką i ojczyzną, por. np. „każdy kawałek jego ziemi jest ciepły, jak piersi jego matki” [*მიწის ყოველი მტკაველი, დედის მკერდივით თბილია*“]²⁷.

Przedstawiciele narodu gruzińskiego postrzegają ojczyznę także jako miejsce święte, raj: *eden* [*ედემი*]²⁸, *świątynia* [*ტაძარი*]²⁹. Z podręcznikowych tekstów wynika, że ojczyzna to także kraj dostatku, skarb, który naród gruziń-

¹⁹ Podr. kl. 5, s. 57.

²⁰ Podr. kl. 5, s. 116.

²¹ Takie porównanie odnosi się do bogatego w wino kraju, zniszczonego przez wrogów, Mongołów, w XIII wieku. Podr. kl. 6, s. 24.

²² Podr. kl. 9, s. 80.

²³ Podr. kl. 9, s. 79.

²⁴ Podr. kl. 9, s. 80.

²⁵ Podr. kl. 6, s. 34.

²⁶ Podr. kl. 5, s. 116.

²⁷ Ibidem.

²⁸ Podr. kl. 6, s. 121; podr. kl. 7, s. 90.

²⁹ Podr. kl. 8, s. 73.

ski otrzymał dzięki boskiemu wsparciu: „Chrystus-Bóg swój skarb wytrzepał na małą Gruzję, dlatego ona jest taka bogata” [„ქრისტე-ღმერთმა თავისი კალთა უხვებისა, აქ ამ ჩვენ პატარა ქვეყანაში დაიბლერტაო“]³⁰.

W tekstach zamieszczonych w książkach dla ucznia ojczyzna nierzadko przedstawiana jest w sposób bardzo plastyczny, zmetaforizowany, np.: ojczyzna to *sierota jak perła* [მარგალიტივით ობოლი]³¹, *księżyc, oświecający ciemną noc* [მთვარე, რომელიც ანათებს ბნელ ღამეს]³², *oko ziemi* [ხმელეთის თვალი]³³, *najdroższa perła* [უძვირფასესი მარგალიტი]³⁴, *inspirator* [სულის ჩამდგმელი]³⁵, *ktoś dający życie duszy, przywódca duchowy* [სულის ჩამდგმელი]³⁶, *lek, który leczy ból duszy* [ყველა ტკივილი დაგიამდება]³⁷, *panna młoda* [პატარძალი]³⁸, *ziemia szmaragdowa* [ცაფირუზ, ხმელეთ ზურმუხტო]³⁹.

Rangę ojczyzny, postaw patriotycznych autorzy podręczników podkreślają, zamieszczając na okładkach książek dla uczniów godło i hymn Gruzji⁴⁰, dwa znaczące symbole państwowe. Hymn Gruzji jest nie tylko manifestem niepodległości, ale również pełną nadziei modlitwą, pieśnią na cześć wolności:

თავისუფლება	Tawisupleba	Wolność
ჩემი ხატია სამშობლო, სახატე მთელი ქვეყანა, განათებული მთა-ბარი, წილნაყარია ღმერთთანა.	Czemi chatia samszoblo, Sachate mteli kwekana, Ganatebuli mta-bari, Cilnakaria Ghmerttana.	Moja ikoną jest Ojczyzna, Ikonomasem dla całego kraju, jasne góry i doliny, które są dane przez Boga.
თავისუფლება დღეს ჩვენი მომავალს უძღერს დიდებას, ცისკრის ვარსკვლავი ამოდის და ორ ზღვას შუა ბრწყინდება, დიდება თავისუფლებას, თავისუფლებას დიდება!	Tawisupleba dghes czweni Momawals umghers didebas, Ciskris warskwlawi amodis Da or zghwas szua brckindeba, Dideba tawisuplebas, Tawisuplebas dideba.	Dzisiejsza nasza niepodległość wyśpiewuje sławę przyszłości, Jutrenka wschodzi i między dwoma morzami błyszczy. Sława niepodległości, niepodległości niech będzie sława!

Państwowy hymn i godło symbolizują więc narodową i istnienie narodu, są symbolami całej historii państwa: jego trwania, osiągniętego dorobku, walk o swe istnienie i ponoszonych w nich ofiar⁴¹.

³⁰ Podr. kl. 7, s. 8.

³¹ Podr. kl. 7, s. 225.

³² Podr. kl. 7, s. 232.

³³ Podr. kl. 8, s. 74.

³⁴ Podr. kl. 9, s. 94.

³⁵ Podr. kl. 9, s. 131.

³⁶ Ibidem.

³⁷ Podr. kl. 9, s. 214.

³⁸ Podr. kl. 7, s. 8.

³⁹ Podr. kl. 9, s. 131.

⁴⁰ Państwowy hymn Gruzji *Tawisupleba* został przyjęty 23 kwietnia 2004 roku. Autorem tekstu jest Dawid Maghradze.

⁴¹ M. Michalik: *Wzory i postawy*. Warszawa 1979, s. 160.

W podręcznikach dla każdej klasy przewidziano rozdziały tematycznie poświęcone ojczyźnie, jej historii, kulturze, mieszkańcom, wartościom. Na przykład w podręczniku dla klasy V znajduje się rozdział *Ślawni przodkowie* [სახელოვანი წინაპრები]. Dzięki zgromadzonym w nim tekstom uczniowie mogą poznać historię Gruzji, jej władców (np. Dawid IV Budowniczy, Farnawaz I, król, Herakliusz II, król, Wachtang I Gorgasali, Tamara I Wielka itd.) i bohaterów (np. Leonti Mroweli, Cotne Dadiani). Większość podręcznikowych utworów literackich pochodzi z XIX, XX wieku, a więc z czasów, gdy literatura gruzińska przejęła rolę mediów i uwzględniając czynniki społeczno-kulturowe, starała się kształcić narodową samoidentyfikację Gruzinów. Od czasu, gdy Gruzja stała się częścią Imperium Rosyjskiego, autorzy tekstów literackich w sposób szczególny starali się kultywować tożsamość *dzieci ojczyzny* [მამულიშვილები]⁴² i uczyć miłości, szacunku do Gruzji. Ponieważ „wrogowie gruzińskiego patriotyzmu”⁴³ nie pozwalali mówić o trudnej rzeczywistości, to w utworach z tego okresu emocje, często negatywne, przede wszystkim strach przed utratą ojczyzny, a także obraz Gruzji dawnej — kwitnącej, szczęśliwej, są przekazane za pomocą metafor. Taki sposób obrazowania jest charakterystyczny dla utworów z pierwszej połowy XX wieku, gdy Gruzja podlegała procesowi rusyfikacji. Kluczową rolą tzw. dyskursu nacjonalnego było wskazanie wroga, jego identyfikacja i pokazanie ludziom, jak się odnaleźć w nowych warunkach⁴⁴. Trudna sytuacja narodowo-polityczna stała się początkiem tzw. buntu dyplomatycznego, cichej wojny o gruzińskość. Autorzy XIX i XX wieku nie byli zadowoleni z sytuacji, w jakiej znalazła się Gruzja, snuli więc marzenia o ojczyźnie silnej, potężnej, takiej, jaka była kiedyś, za czasów Farnawaza I, Dawida IV Budowniczego, królowej Tamar, króla Wachtanga I Gorgasali — wielkiej od Morza Kaspijskiego do Morza Czarnego: „[...] światło moich oczu, moje pragnienie / kiedyś była Gruzja wielka” [„[...] ჩემო თვალნათელი, ჩემო სანატრელი / ოდესმე დიდი ყოფილა საქართველო”]⁴⁵. Wielki gruziński pisarz i działacz społeczny Ilia Czawczawadze głosił pogląd, że jedynym sposobem utrwalenia ojcowizny, gruzińskości są nie wojny, lecz oświata, wychowanie młodego pokolenia. Według jego koncepcji, tylko wiedza, wykształcenie, odczytanie narodu mogą stać się ratunkiem, pozwolą na zachowanie tożsamo-

⁴² Dziecko ojczyzny [მამულიშვილი] — osoba, która kocha swój kraj, jest lojalna, oddana swojemu krajowi i narodowi. W podręcznikach wyrażenie to często jest używane jako synonim wyrazu *patriota*.

⁴³ Gruzini działacze społeczni tak nazywali cenzurę, która w czasach rusyfikacji utrudniała publikację utworów patriotycznych, nacjonalnych. Podr. kl. 9, s. 89.

⁴⁴ ც. კილანაძე: ქართული ნაციონალური დისკურსის ფორმირება: საქართველოსა და რუსეთის იმპერიის მარკირების მოდელები და ქართული ნაციონალური თვითიდენტიფიკაცია მე-18 საუკუნის დასასრულისა და მე-19 საუკუნის ქართულ ლიტერატურაში. თბილისი 2013, გვ. 9.

⁴⁵ Podr. kl. 8, s. 156.

ści i przetrwanie⁴⁶. Tego uczył Ilia Czawczawadze potomków swojej ojczyzny w XIX i XX wieku, tego też uczą dziś podręczniki. Uczą odpowiedzialności, troski o utrwalenie i zachowanie „trzech świętych skarbów, pozostawionych przez przodków: ojczyzny, języka i wiary” [„ჩვენი წინაპრების სამი წმინდა საგანძურო: სამშობლო, ენა და რწმენა“]⁴⁷. Są to wartości nadrzędne. Przyjmując je, uznać za swoje powinni odbiorcy podręczników. Wyznawanie i realizowanie tych samych wartości, ponoszenie za nie odpowiedzialności, zgodność w sprawach zasadniczych zapewniają jednak poczucie wzajemnej bliskości i zrozumienia innych ludzi, sprzyjają budowaniu podobnej wizji życia⁴⁸.

W badaniach nad utrwaloną w podręcznikach obrazem gruzińskiej ojczyzny na szczególną uwagę zasługuje wiersz *Jezioro Bazaleti* [ბაზალეთის ტბა], w którym ojczyzna ukazana jest w trzech postaciach. Marzący o lepszej przyszłości ojczyzny Ilia Czawczawadze szuka bohatera, który stanie się zbawcą swojego narodu: „Ależ Gruzini, gdzie jest bohater, którego szukamy i opłakujemy” [„მაგრამ ქართველნო, სად არის გმირი, რომელსაც ვეძებთ, რომლისთვის ვსტირობ“]⁴⁹. Za narodowego bohatera jest uważany chłopczyk, położony przez królową Tamar do złotej kolebki i leżący na dnie jeziora Bazaleti⁵⁰, które powstało z łez narodu. Matka, narodowy bohater i dziecko to — jak podkreśla poeta — trzy twarze ojczyzny. Niemowlę uosabia pozbawioną wolności Gruzję, jego matka jest pokazana jako Gruzja, którą zostawiła królowa Tamar, a bohater narodowy to upostaciowienie żyjącej w Gruzinach nadziei odrodzenia silnej Gruzji.

Autorzy literatury gruzińskiej w różny sposób pojmują ojczyznę. Nie jest to tylko terytorium — ziemia odziedziczona przez Gruzinów po przodkach, która karmi i wychowuje, ale także najcenniejszy skarb — wiara, język, historia, duch gruziński, przodkowie i potomkowie. Te wszystkie elementy składają się na tożsamość narodową, wspólnotę żyjącą w gruzińskiej ojczyźnie. Ubytek choćby jednego ze składników może doprowadzić do osłabienia ojczyzny czy wręcz do jej utraty. Autorzy tekstów podręcznikowych przekazują czytelnikom, że w pojęciu ojczyzny łączą się różne składniki, tworząc jednocześnie podstawę tożsamości narodowej. Według Waży Pszawelego, język jest matką narodu. Bywa też nazywany myślą ojczyzny i jej podniesieniem [„სამშობლოს ფიქრი და აღმაფრენა“]⁵¹. Użytkownicy języka gruzińskiego muszą zrozumieć, po-

⁴⁶ Podr. kl. 7, s. 8—10.

⁴⁷ Ilia Czawczawadze — gruziński pisarz i działacz społeczny, jeden z twórców współczesnego gruzińskiego języka i literatury, przywódca ruchu wyzwolenia narodowego. Przywołane słowa zostały użyte przez niego po raz pierwszy w 1860 roku i do dziś są aktualne.

⁴⁸ J. Bartmiński: *Jak biegną drogi Ojczyzny*. W: *Z Karolem Wojtyłą myśląc Ojczyzna*. Red. W. Chudy. Lublin 2002, s. 41—49.

⁴⁹ Podr. kl. 7, s. 8—10.

⁵⁰ Wiersz odwołuje się do gruzińskiej legendy, daje to więc ciekawe możliwości interpretacji.

⁵¹ Podr. kl. 5, s. 87.

znać i jego serce, i jego duszę, aby poczuć czy też posiadać gruzińskiego ducha⁵². Giorgi Leonidzie natomiast nazywa język „światłem gruzińskiego narodu”, „kindzałem jego potomków” [„ქართული ერის ნათელი“, „ფარ-ხმალი მამა-პაპისა“]⁵³. Szczególnie doniosłą rolę w ukazywaniu wartości ojczystego języka i w kształtowaniu miłości do niego odgrywa pochodzący z XIII wieku epos narodowy autorstwa Szoty Rustawelego *Rycerz w tygrysiej skórze* [შოთა რუსთაველი *ვეფხისტყაოსანი*].

Niezwykle ważna w obrazie ojczyzny jest wiara — chrześcijaństwo. W jednym z podręcznikowych tekstów czytamy: „Chrystus-Bóg został ukrzyżowany za zbawienie świata, a naród gruziński poniósł ukrzyżowanie za Chrystusa. Mała Gruzja oddawała życie za zachowanie chrześcijaństwa, broniła wiary swoją krwią i kością, ofiarowywała swoje mięso za duszę. Mała garść narodu utrwaliła chrześcijaństwo w małej ojczyźnie” [„ქრისტე-ღმერთი ჯვარს აკურთხა მსოფლიოს გადარჩენისთვის და ქართველმა ხალხმა ქრისტესთვის ჯვარცმის გაბრახება გამოიწვია. პატარა საქართველომ მისცა სიცოცხლე ქრისტიანობის შენარჩუნებისთვის, დაამტკიცა რწმენა მისი სისხლით და ძვლისგან, შესთავაზა ხორცს მისი სული. მცირე ზომის ადამიანები ქრისტიანობა მცირე სამშობლოში შეინარჩუნეს“]⁵⁴. Wiara dla Gruzinów ma istotne znaczenie, także historyczne, przeżyli oni bowiem wiele walk przeciwko islamizacji kraju, stając w obronie chrześcijańskiej ojczyzny. Egzystencja narodu gruzińskiego byłaby niemożliwa bez wielu wartości, które naród gruziński rozwijał pod wpływem wiary chrześcijańskiej.

Ważny punkt odniesienia dla współczesnego pojmowania patriotyzmu przez Gruzinów stanowi niełatwa historia Gruzji, walka o zachowanie niepodległości. Gruzja bardzo często w podręcznikowych tekstach jest przedstawiana jako mały kraj, który nierzadko musi bronić się przed większymi państwami. Pojęcie patriotyzmu i jego rozumienie kształtowały się w świadomości Gruzinów przez lata pod wpływem wypadków dziejowych — obrony ojczyzny przed wrogami. Autorzy podręczników wielką wagę przywiązują do patriotycznego wychowania dzieci i młodzieży. Odpowiedni wybór zamieszczonych w nich utworów, tematycznie związanych z ojczyzną i opowiadających o jej niełatwych dziejach, ma na celu przybliżenie uczniom historii Gruzji, a tym samym umocnienie ich patriotyzmu i uświadomienie im, że jest on wartością.

Trudna historia Gruzji odcisnęła charakterystyczne piętno na gruzińskich utworach literackich, takich jak poemat Ilji Czawczawadzego *Cień* [ილია ჭავჭავაძე „აჩრდილი“], tego samego autora inspirujące opowiadanie *Naród i historia* [„ერი და ისტორია“], historyczny poemat Nikołoza Barataszwilego

⁵² Podr. kl. 7, s. 150.

⁵³ Podr. kl. 6, s. 32—33.

⁵⁴ I. Czawczawadze: *Co wam powiedzieć? Czym sprawić przyjemność?*. W: Podr. kl. 7, s. 147.

Los Kartli [ნიკოლოზ ბარათაშვილი „ბედი ქართლისა“]. Ważnym tekstem jest opowiadanie Jakoba Gogebaszwiliego, dzięki któremu młodzi czytelnicy mogą poznać historię inwazji na Gruzję w XVI wieku sąsiadujących z nią Dagestańczyków⁵⁵, z kolei Ilia Czawczawadze w opowiadaniu *Nikoloz Gostaszabiszwili* [ილია ჭავჭავაძე „ნიკოლოზ გოსტასაბიშვილი“]⁵⁶ przedstawia dzieje najazdu tatarskiego. Wiersz Any Kalandadze *Czy wtedy była taka pogoda* [ანა კალანდაძე „ასეთი დარი თუ იყო მაშინ“]⁵⁷ przenosi uczniów w 1795 rok, do Tbilisi, gdzie gruziński król Herakliusz II walczył w bitwie z Aghą Mohammadem Chanem, szachem Persji. Na terytorium współczesnej Gruzji od dawnych czasów toczyły się liczne wojny. Gruzini do obrony przed najazdami Persów, Turków, Arabów, Mongołów, Tatarów, Dagestańczyków wykorzystywali naturalne warunki położenia swojego kraju — jego górzyste ukształtowanie. Obrona ojczyzny przed wrogami była sprawą honoru, o czym świadczy emocjonalna wypowiedź króla Herakliusza II przed walką: „Dzisiaj okaże się, kto jest wierny / bracia, kto bardziej kocha swoją ojczyznę...” [„დღეს გამოჩნდება, ვინ არს ერთგული / ვის უფრო გვიყვარს, ძმანო, მამული“]⁵⁸. W tekstach wspomniane są najważniejsze daty z historii Gruzji, np. lata 1659⁵⁹, 1783⁶⁰, 1921⁶¹. Przywołanie ich potwierdza, że historia, przeszłość narodu jest ważna, gdy mówi się o ojczyźnie, o jej wartości dla kolejnych pokoleń.

Warto zwrócić uwagę na to, że w omawianych podręcznikach nie ma utworów literackich, w których przedstawiano by przyszłość narodu bez odwołań do historii, „bez świadomości posiadania własnej przeszłości, wyróżniającej go [naród — K.A.K.] od innych i kształtującej jego tożsamość”⁶². Ilia Czawczawadze w opowiadaniu *Naród i historia* [ილია ჭავჭავაძე *ერი და ისტორია*] stara się wskazać, co decyduje o losach ojczyzny i narodu. Według niego, naród przestanie istnieć wtedy, kiedy zapomni o swojej historii: „[...] przeszłość jest mocnym fundamentem teraźniejszości, tak jak teraźniejszość przyszłości” [„[...] წარსული მკვიდრი საძირკველია აწმყოსი,

⁵⁵ Podr. kl. 5, s. 61.

⁵⁶ Ibidem, s. 128.

⁵⁷ Ibidem, s. 134.

⁵⁸ Podr. kl. 9, s. 283.

⁵⁹ Bunt mieszkańców Kacheti przeciwko Kyzylbaszom (tureckim koczowniczym plemionom Azji i Azerbejdżanu).

⁶⁰ Traktat gieorgijewski — traktat zawarty 24 lipca 1783 roku między Imperium Rosyjskim a Królestwem Kartlii i Kachetii. Traktat ten zobowiązywał władców Kartlii i Kachetii do wierności wobec carów Rosji, którzy z kolei zobowiązywali się do obrony wschodniej Gruzji przed najazdami tureckimi i perskimi.

⁶¹ Radziecki podbój Gruzji — agresja Armii Czerwonej na Demokratyczną Republikę Gruzji dokonana w lutym 1921 roku w celu przyłączenia Gruzji do RFSRR.

⁶² B. Popiołek, A. Chłosta-Sikorska, A. Słaby: *Historia — pamięć — tożsamość w edukacji humanistycznej*. T. 3: *Pamięć człowieka, pamięć miejsca, miejsca pamięci*. Kraków 2015.

როგორც აწმყო მომავლისა“], „[...] współczesność urodzona z przeszłości jest rodzicem przyszłości” [...]. აწმყო შობილი წარსულისაგან, არის მშობელი მერმისაო“]⁶³. Skoro naród gruziński jest „jedną małą garścią”, to oczywiste staje się, dlaczego za tak ważną autorzy podręczników uznają historię Gruzji i pamięć o jej przeszłości. Skutki odcięcia się od historii swego narodu mogą być tragiczne: gdy „mała garść” małej ojczyzny zapomni, o co przez ponad 2000 lat walczyli przodkowie, pięknej, małej ojczyźnie może grozić utrata niepodległości, utrata własnej tożsamości. Ojczyzna jest najwyższą wartością egzystencjalną, gdyż z nią związane są dzieje wszystkich pokoleń⁶⁴.

Ważnym elementem ojczyzny, przywoływanym w podręcznikowych tekstach, są przodkowie, np. tacy władcy Gruzji, z których współcześni Gruzini mogą być dumni. I tak, uczniom zaproponowano lekturę wiersza Szoty Niszanidzego, którego bohaterem jest odważny król Wachtang I Gorgasale⁶⁵. Bardzo ugruntowany jest też w podręcznikach kult królowej Tamar (por. poemat Grigola Orbelianego *Toast* [გრიგოლ ორბელიანი „სადღეგრძელო“], wiersz Akaki Cereteliiego *Sen* [აკაკი წერეთელი „სიზმარი“])⁶⁶. Autorzy przywołanych utworów podkreślają, że naród gruziński zawdzięcza wolną ojczyznę przodkom⁶⁷, wyrażają również za to wdzięczność. Szacunek dla antenatów jest ważnym elementem gruzińskiej tradycji — świadczy o tym zwyczaj wznoszenia obowiązkowego toastu za swoich przodków⁶⁸.

Minione pokolenia swoje najdroższe dziedzictwo — ojczyznę, oddały w ręce potomków, im powierzyły odpowiedzialność za przyszłość ojczyzny. Jacy jednak powinni być ci, którzy otrzymali ten dar? W podręcznikach nacisk położono na edukację patriotyczną młodego pokolenia. Autorzy podręczników „wprowadzają [uczniów — K.A.K.] w sferę emocjonalnych i powinnościowych relacji”⁶⁹ z ojczyzną. Uznają, że młodzi powinni służyć ojczyźnie i walczyć w jej obronie. Przekazują im wartości, spośród których najważniejsza jest ojczyzna. Przykładem choćby wiersz Waży Pszawelego *Prawdziwy chłopak* [ვაჟა ფშაველა *კაცი გმა*]. Autor chce, by młodzi byli odważni, nie wahali się w chwili próby oddać życia za ojczyznę. Chłopiec powinien „pierwszy wojnę rozpocząć i ostatni opuszczać pole walki” [„პირველი ომის დამწყები, ბრძოლის ველს ბოლოს სწირავდეს“]⁷⁰. Wydaje się, że wielu twórców kreuje takie pokolenie młodych, które spełni marzenia o wolnej, silnej Gruzji. Podobne

⁶³ I. Czawczawadze: *Naród i historia*. W: Podr. kl. 8, s. 342—343.

⁶⁴ Zob. A. Wierzbicki: *W podróży do Itaki*. W: *Z Karolem Wojtyłą...*, s. 177.

⁶⁵ Wachtang I Gorgasali — gruziński król z V wieku, założyciel Tbilisi i święty Gruzjińskiego Kościoła Prawosławnego.

⁶⁶ Podr. kl. 5, s. 123.

⁶⁷ Zob. M. Machawariani: *Jak nie ci, co byli...* W: Podr. kl. 6, s. 121.

⁶⁸ Podr. kl. 6, s. 154.

⁶⁹ J. Bartmiński: *Ojczyzny europejskie — duże i male*. W: *Pojęcie ojczyzny...*, s. 11.

⁷⁰ Podr. kl. 9, s. 56.

przesłanie odnajdujemy w wierszu Otara Chiladzego *Tbilisi* [ოთარ ჭილაძე თბილისი]: to młodzi są odpowiedzialni za los stolicy, za dobre i złe chwile: „[...] dzisiaj stoisz ty w cieniu ruin i spokojnie patrzysz na miasto jak cień /, dzisiaj jesteś ty i dzisiaj ty jesteś winny, / co się zdarzy i dobre, i złe” [„[...] დღეს კი შენ დგახარ ნანგრევის ჩრდილში და უცქერ ქალაქს ჩრდილივით მშვიდი / დღეს შენ ხარ და დღეს შენი ბრალია /რაც შემთხვევა: კარგიც და ცუდიც“]⁷¹. Z kolei wiersz Ilii Czawczawadzego *Pokonanie wroga* [ილია ჭავჭავაძე მტრის ძლევა] uczy młodych odbiorców, że wroga można pokonać nie tylko na polu walki, ale także poza nim, gdy orężem jest dobroć [„სიკეთით სძლიე შენს მტერსა, ერიდე სისხლით ზღვევასა“].

„Gruzini ojczyznę traktują jako wartość bezcenną, ideał moralny, który odzwierciedla się w podręcznikach języka ojczystego. Oni wierzą, że Gruzja jest ziemią Pana Boga, że Stwórca im podarował swój najpiękniejszy kawałek ziemi, który miał zostawić dla siebie”⁷². Mimo to, że dziś Gruzja doświadcza przemian cywilizacyjno-kulturowych, ojczyzna pozostaje dla jej mieszkańców wartością niezmienną i nietykalną, jest częścią ich tradycji. Od małego Gruzinów wychowuje się w duchu patriotyzmu, są oni zakochani w swoim kraju i dumni z niego. Dobrze postawę Gruzinów wobec ojczyzny charakteryzuje wypowiedź Edmunda Jana Osmańczyka na temat patriotyzmu. Sposób, w jaki rozumie on miłość do ojczyzny, dobrze wpisuje się w model gruzińskiego patriotyzmu, por.:

[...] patriotyzm wyraża określony stosunek człowieka do własnego kraju i narodu. Stosunek ten nazywamy najczęściej miłością lub ukochaniem, zawsze szczególnie głębokim oddaniem wartościom przez kraj ojczysty reprezentowanym⁷³.

W podręcznikowych tekstach głęboka miłość do ojczyzny wyraża się poczuciem dumy z jej przeszłości i teraźniejszości, przywiązaniem do kraju rodzinnego, a także odpowiedzialnością za niego. Dobry przykład stanowi opowieść o rodzinie przesiedlonej na daleką Syberię: dziecko pozbawione ojczyzny swoje pierwsze kroki symbolicznie zrobiło na dużej mapie Gruzji⁷⁴. Bez wątplenia oznaką miłości do kraju jest gotowość bronięcia go przed wrogami: „[...] walczyliśmy tak długo, jak długo mieliśmy siłę i moc” [„[...] ჩვენც, რაც შეგვეძლო, რაც ძალი და ღონე გვქონდა, ვებრძოდით, ვეომებოდით“]⁷⁵,

⁷¹ Podr. kl. 5, s. 137.

⁷² Legenda o powstaniu Gruzji. Zob. E. Zielińska: *Sakartwelo gaumardžos!*, czyli *Niech żyje Gruzja!*. „Kurier Galicyjski” 2014–2015, nr 23–24, s. 5.

⁷³ A. Sawicka: *Z problematyki wychowania patriotycznego w przedszkolu*. Warszawa 1980, s. 12.

⁷⁴ Podr. kl. 9, s. 124.

⁷⁵ Podr. kl. 5, s. 123.

oddania za niego życia: „[...] moja ziemię oddam za ciebie życie” „[...] ჩემი მიწის სიცოცხლისთვის მოვკდე”⁷⁶.

Obraz wierności ojczyźnie i poświęcenia się dla niej odnajdujemy we fragmencie poematu Ilji Czawczawadzego *Cień*. Na szczególną uwagę zasługuje sposób ukazania miłości do ojczyzny: wartościująca leksyka, wykrzyknienie, metafora, por.:

მარად და ყველგან, საქართველოვ, მე ვარ შენთანა!	Na wieczność i wszędzie, Gruzjo, ja jestem z tobą!
მე ვარო შენი თანამდევი, უკვდავი სული, შენთა შვილით სისხლით გული სრულად გარდამეზანა,	Ja jestem twoją, towarzyszącą, nieśmiertelną duszą. Krwią twoich dzieci jest omyte moje serce,
ამ გულში მე მაქვს შენი აწმყო, შენი წარსული.	W tym sercu mam twoją teraźniejszość i twoją przeszłość.
მეცა ვტანჯულვარ, ჰე, ბედვრულო, შენის ტანჯვითა,	Ja też cierpiełem, eh przeklęty losie, twoim cierpieniem,
შენისა ცრემლით თვალნი ჩემნი მიტირებია, მეც წარტყვევნილვარ წარსულთ დღეთა შენთა ნატვრითა	Twoimi łzami moje oczy też płakały, Byłem też uwieczniony pragnieniem o dniach przeszłych
შენის აწმყოთი სული, გული დამწყვლულებია.	Twoją teraźniejszością moje serce i dusza zachorowały.

Ojczyzna stanowi także źródło przeżyć emocjonalnych, wzruszeń. W tekstach zgromadzonych w podręcznikach często podejmowany jest motyw piękna ojczyzny, piękna natury: gór, morza, dolin z winnicami, rzek, lasów itd. Poetka Ana Kalandaze prowadzi czytelnika do świata magicznej Gruzji, który uważa za niepowtarzalny. Mówi o nim z miłością i czułością: „[...] wiatr śpiewa kołysankę / platan opowiada bajki / wierzbą daruje łaskę / piękna Gruzjo / gdzie jest jeszcze taka Gruzja / a gdy błyszczy księżyc, serce gotowe jest do lotu / Tetnaldi⁷⁷ pokryta wiecznym śniegiem / winnice — słońce i rubiny” „[...] ქარი გიმღერის ნანასა / ძეწნამ ალერსით ამავსო / საქართველოო ლამაზო / სხვა საქართველო სად არი / მთვარე რომ ამობრწყინდება / გული გაფრენად მზად არი თეთნულდზე — თოვლი მარადი / ვენახზე — მზე და ბადახში“⁷⁸.

Zachwycony urodą swojego kraju jest też Nikołoz Baratashvili:

ჰოი, ნაპირნო, არაგვის პირნო, ქართველსა გულმან როგორ გაუძლოს, ოდეს შევენება თქვენი იხილოს, რომ თქვენს ბუჩქებში არა ჩამოსხდეს, როგორ იქნება არ განისვენოს.	Och wybrzeże, brzegi Aragi, Jak zniesie serce Gruzina, Gdy zobaczy waszą piękność, Jak można nie posiedzieć w waszych krzakach, Jak można nie odpocząć ⁷⁹ .
--	--

⁷⁶ Podr. kl. 7, s. 89.

⁷⁷ Tetnaldi — szczyt na terytorium Gruzji, wysokość 4 859 m n.p.m.

⁷⁸ Podr. kl. 7, s. 88.

⁷⁹ Podr. kl. 5, s. 193—194.

Stanisław Ossowski rozróżnił ojczyznę prywatną i ojczyznę ideologiczną. Pojęcie ojczyzny ideologicznej ma szerszy zasięg niż ojczyzna prywatnej. Ojczyzna prywatna to osobista przestrzeń każdego człowieka, natomiast ojczyzna ideologiczna jest „całemu narodowi przyporządkowana w całości”⁸⁰. W centrum małej ojczyzny znajduje się rodzinna miejscowość, z którą każdy pozostaje emocjonalnie związany. Członków małej ojczyzny łączą wspólna przeszłość, dzieciństwo, wspomnienia. W ojczyźnie prywatnej dominują przeżycia bardzo intymne, osobiste, a stosunek uczuciowy poparty jest nakazem moralnym, stanowiącym swoisty obowiązek szacunku do ziemi i okolic, z których wywodzi się jednostka. W odniesieniu do ojczyzny ideologicznej są to pewne przekonania i nawyki⁸¹. Potwierdzeniem teorii Ossowskiego są teksty zawarte w podręcznikach. Lado Asatiani w wierszu *Bardnala*⁸² z czułością mówi o wiosce, w której się urodził i spędził dzieciństwo. Uważa ją za najwspanialszą: „[...] gdy się zakochałeś w niej, zawsze będziesz zakochany” „[...] როდესაც თქვენ შეყვარებული მისი, თქვენ ყოველთვის იქნება სიყვარული“⁸³. Małą ojczyznę utożsamia z czymś bardzo osobistym, bliskim, rodzinnym, jest ona źródłem radości: „[...] jest to ojczysty wiatr... / nie wiem, dlaczego czuję się radośnie, gdy widzę winorośl, niwę i rzekę” „[...] ეს მშობლიური ქარია... / არ ვიცი რად მიხარია, ვაზი, ყანები, მდინარე“⁸⁴.

Każdy obywatel Gruzji ma swoją małą ojczyznę, z którą łączą go więzy rodzinne, wspomnienie beztroskiego dzieciństwa, ale ma także „ojczyznę ideologiczną”, która jest dla niego chyba nawet ważniejsza. Gruzja nie przeżywa „widocznego obecnie w Polsce renesansu małych ojczyzn”⁸⁵. Nadal nie może sobie na to pozwolić, ponieważ gdyby ten mały kraj został podzielony na małe ojczyzny (nawet tylko mentalnie), idea wspólnoty, jedności narodu mogłaby zginąć, co z kolei niekorzystnie wpłynęłoby na sytuację polityczną kraju. Dla narodu gruzińskiego małą ojczyznę tworzą przede wszystkim rodzina oraz otoczenie rodzinne. Strukturę całej Gruzji można porównać właśnie do struktury gruzińskiej rodziny, której członkowie trzymają się razem. Dobrze ideę tę oddają słowa Wiesława Theissa, który uznaje

małą ojczyznę za przestrzeń psychofizyczną, powstałą w wyniku szczególnych związków intelektualnych oraz emocjonalnych jednostki z najbliż-

⁸⁰ S. Ossowski: *Analiza socjologiczna pojęcia ojczyzna*. W: Idem: *O ojczyźnie i narodzie*. Warszawa 1984, s. 27.

⁸¹ Zob. ibidem, s. 21.

⁸² Podr. kl. 6, s. 73.

⁸³ Ibidem.

⁸⁴ Podr. kl. 7, s. 138.

⁸⁵ W. Theiss: *Mała ojczyzna: perspektywa edukacyjno-utilityarna*. W: *Mała ojczyzna — kultura, edukacja, rozwój lokalny*. Red. W. Theiss. Warszawa 2001, s. 7.

szym otoczeniem oraz praktycznych działań człowieka w miejscowym środowisku⁸⁶.

Są to cechy, które można również przypisać rodzinie. W podręcznikowych tekstach poświęca się jej wiele miejsca⁸⁷. Nie eksponuje się natomiast motywu małych ojczyzn.

W analizowanych przeze mnie podręcznikach zdecydowanie dominuje obraz „ojczyzny ideologicznej”. Stanisława Ossowskiego rozumienie ojczyzny pozostaje w zgodzie z Józefa Bocheńskiego refleksjami na temat ojczyzny. Podejmując problem rozumienia pojęcia „ojczyzna”, stwierdza J. Bocheński, że ojczyzna to: kraj, w którym żyjemy, grupa ludzka, państwo, historia i kultura. To wszystko razem ma olbrzymią wartość dla człowieka i dlatego to właśnie jest ojczyzna⁸⁸. „Ojczyzna ideologiczna” łączy swoich mieszkańców, jest bowiem wspólnotą wartości, własnością całego narodu. Przed ojczyzną jak przed Bogiem, każdy jest jednakowy: „[...] nieważne, czy stary, czy młody, czy osoba świecka, czy kościelna, każdy dążył do jednego, każdy miał jedyny cel. / Już nie było różnicy, kto jest panem, czymś ktoś dzieckiem. / Wszyscy razem się zjednoczyli, mając tylko jedną chęć. / Żeby dzieci swej ojczyzny uczciwie spłaciły dług Kartli / i swoją śmiercią zapewniły przyszłość naszemu krajowi!” „[...] მოზუგი, თუ ახალგაზრდა, / ერისკაცი, თუ სამღვდელო, / ყველა ერთმხრივ მიიწევდა, / ერთი ჰქონდა ყველას ლელო! / სადღა იყო განსხვავება? / რის ბატონი? ან ვისი ყმა?! / ყველა ერთად შეკავშირდა, / ერთი ჰქონდათ მათ გულისთქმა. / რომ გულწრფელად მოეხადათ / ქართლის შვილებს მათი ვალი / და სიკვდილით აგმოეხსნათ / ჩვენი ქვეყნის მომავალი!”⁸⁹.

Na zakończenie rozważań na temat obrazu gruzińskiej ojczyzny w podręcznikach szkolnych warto przywołać fragment poematu Grigola Orbelianiego *Toast (Sadghegrdzelo)* [გრიგოლ ორბელიანი სადღეგრძელო]. W analizowanym podręczniku jest on zatytułowany *Hej, ojczyzno (He, mamulo)* [ჰე, მამულო]⁹⁰. W opracowaniach poświęconych literaturze gruzińskiej utwór ten często bywa nazywany hymnem o miłości ojczyzny. W wierszu zostały przywołane najważniejsze cechy ojczyzny, także požądane wobec ojczyzny postawy: „Hej, ojczyzno požądana, kto wspomina o tobie, / temu drżące serce napęlnia się zachwytem z radości?!” „ჰე, მამულო სასურველო, ვინ გახსენოს, რომ მის გული / არ ათრთოლდეს სიხარულის აღტაცებითა

⁸⁶ Ibidem, s. 10.

⁸⁷ Piszę na ten temat szerzej w: K. Akopova-Krzaczyńska: *Obraz rodziny w podręcznikach do nauki języka i literatury gruzińskiej*. „Z Teorii i Praktyki Dydaktycznej Języka Polskiego” 2016, t. 25, s. 155—170.

⁸⁸ Zob. J. Bocheński: *O patriotyzmie*. Warszawa 1989, s. 13—14.

⁸⁹ Podr. kl. 7, s. 225.

⁹⁰ Podr. kl. 9, s. 211.

აღვსილი?!”⁹¹. W utworze odnajdujemy także definicję ojczyzny — jest to miejsce, gdzie po raz pierwszy otworzyliśmy oczy, spędziliśmy nasze dzieciństwo, gdzie czuliśmy pieśczętę rodziców i doświadczaliśmy ich troski, gdzie po raz pierwszy rozpało się z miłości nasze serce: „ვინ არ შევჰსტრფით მას ადგილს, სად აღგვეხილნეს პირველ თვალნი / სად ჰრბიოდა მხიარული სიყმაწვილე ნათლად ჩვენი/ სად გვევარვიდა ნებიერად ხვევნა-ალერსი მშობლისა, და სად აღგვენთო პირველად გულს ცეცხლი სიყვარულისა”⁹². Ojczyzna jest to także miejsce, gdzie powietrze jest aromatyczne i pobudza do życia, a góry podobne do oblodzonej korony dochodzą do nieba; gdzie są wysokie skały, szumiące rzeki, szmaragdowe doliny i śmiejące się strumienie. Ojczysta przyroda urzeka pięknem, zachwyca błękitnym niebem, błyszczącym słońcem, nocą pełną gwiazd i świecącym księżycem. Jest więc ojczyzna wartościowana pozytywnie, idealizowana. W podobny sposób przedstawiany jest naród gruziński, który pomimo przeżytych trudności cechuje pogoda ducha, wierność wartościom reprezentowanym przez swój kraj, gotowość oddawania życia za ojczyznę. Autor uznaje życie za nic niewarte, jeżeli człowiek nie zrobi czegoś przydatnego dla swojej ojczyzny, dlatego wzywa do oddawania życia na chwałę ojczyzny: „ხოველი იმად არა ღირს, კაცი ნატრობდეს ჟამს გრძელსა / თუ ფუჭი მისი სიცოცხლე ვერა რას არგებს მამულსა / მის სადიდებლად ჩვენც შევჰხვდეთ უშიშრად ათასს მახვილსა / და მოვჰკვდეთ, თუკი სიკვდილით ვადიდებთ მისსა სახელსა!”⁹³.

Obraz ojczyzny, który wyłania się z zamieszczonych w podręcznikach do nauki języka i literatury gruzińskiej tekstów, można uznać — w dobie procesów globalizacyjnych i społeczeństw wielokulturowych — za niestereotypowy, ponieważ Gruzini są bardzo przywiązani do ziemi ojczystej, są dumni ze swojej historii, cenią tradycyjne wartości. By jak najlepiej odtworzyć obraz ojczyzny, starałam się zwracać uwagę na język przywołanych w podręcznikach utworów, który odzwierciedla mentalność i kulturę narodu gruzińskiego, emocjonalny stosunek do ojczyzny, zachwyt nad jej pięknem, miłość do niej, por.: „Niebo turkusowe, ziemia szmaragdowa, / Kraju inspirujący, / jestem twoim i dla ciebie umrę” [„ცა-ფირუზ, ხმელეთ-ზურმუხტო, / სულის ჩამდგმელო მხარეო / შენი ვარ, შენთვის მოვკვდები”]⁹⁴. Zgodnie ze spostrzeżeniem Sapira, że „słownictwo — jest bardzo czułym wskaźnikiem kultury narodowej”⁹⁵, dostrzegamy, że język gruziński to zarówno narzędzie aksjologizacji ojczyzny, jak i narzędzie pozwalające na zrekonstruowanie ważnych dla narodu, podsta-

⁹¹ Ibidem.

⁹² Ibidem.

⁹³ Podr. kl. 9, s. 211.

⁹⁴ Ibidem, s. 131.

⁹⁵ A. Вежбицкая: *Понимание культур через посредство ключевых слов*. Москва 2001, s. 14.

wowych wartości. Znaczna liczba zróżnicowanych jednostek leksykalnych semantycznie związanych z ojczyzną świadczy o patriotyzmie narodu gruzińskiego, o tym, że ojczyzna stanowi dla Gruzinów centrum pojęciowe. Istotne jest również nagromadzenie w tekstach słownictwa, metafor, porównań pozytywnie wartościujących ojczyznę i jej mieszkańców — zarówno pokolenia minione, jak i współczesne. Wśród nazw uczuć i postaw wyróżnia się ponadto słownictwo nazywające patriotyzm, szacunek (do ojczyzny, do przodków), podziw (np. dla władców, bojowników o wolność), zachwyt (nad pięknem ojczyzny), także wiarę (chrześcijaństwo), nadzieję, wdzięczność (dla tych, którzy bronili niepodległości Gruzji).

Badania nad obrazem ojczyzny w podręcznikach do nauki gruzińskiej literatury i języka gruzińskiego potwierdzają, że książki dla ucznia dzięki zawartym w nich tekstom przekazują wartości moralne, kształcą ważne w życiu społecznym postawy, w tym miłość i szacunek do ojczyzny. Gruzja jest podzielona na zróżnicowane kulturowe regiony. Dla autorów podręczników stanowi to dodatkową trudność, którą muszą pokonać, gdy piszą o ojczyźnie. Podejmują oni próbę kształtowania w uczniach pozytywnego obrazu ojczyzny i prawidłowych relacji z ojczyzną (przywiązanie do kraju ojczystego, piękna jego ziemi i języka, duma z przynależności do swojego narodu, z jego tradycji, historii, kultury). Twórcy szkolnego programu nauczania języka i literatury gruzińskiej szczególną uwagę zwracają na dzieła literackie, w których obecny jest motyw ojczyzny. W badanych przeze mnie podręcznikach przywoływane są różne komponenty pojęcia „ojczyzna”, wiążące się z nim skojarzenia. Boga to rozbudowana struktura pojmowania ojczyzny świadczy, że zajmuje ona czołowe miejsce w świadomości narodu gruzińskiego, a do jednego z głównych celów edukacji należy ukształtowanie w młodym pokoleniu wartości moralno-patriotycznych.

Wykaz skrótów analizowanych podręczników

- Podr. kl. 5 — V. Rodonaja, A. Arabuli, N. Nakudashvili, M. Khucishvili: *Kartuli ena da literatura 5 klasa*. Tbilisi 2012. (როდონაია ვ., არაბული ა., ნაკუდაშვილი ნ., ხუციშვილი მ.: ქართული ენა და ლიტერატურა 5 კლასი. თბილისი 2012).
- Podr. kl. 6 — V. Rodonaja, A. Arabuli, N. Nakudashvili, M. Khucishvili: *Kartuli ena da literatura 6 klasa*. Tbilisi 2012. (როდონაია ვ., არაბული ა., ნაკუდაშვილი ნ., ხუციშვილი მ.: ქართული ენა და ლიტერატურა 6 კლასი. თბილისი 2012).
- Podr. kl. 7 — V. Rodonaja, A. Arabuli, N. Nakudashvili, M. Khucishvili: *Kartuli ena da literatura 7 klasa*. Tbilisi 2012. (როდონაია ვ., არაბული ა., ნაკუდაშვილი ნ., ხუციშვილი მ.: ქართული ენა და ლიტერატურა 7 კლასი. თბილისი 2012).

- Podr. kl. 8 — V. Rodonaja, A. Arabuli, N. Nakudashvili, M. Khucishvili: *Kartuli ena da literatura 8 klasa*. Tbilisi 2012. (როდონაია ვ., არაბული ა., ნაკუდაშვილი ნ., ხუციშვილი მ.: *ქართული ენა და ლიტერატურა 8 კლასი*. თბილისი 2012).
- Podr. kl. 9 — V. Rodonaja, A. Arabuli, N. Nakudashvili, M. Khucishvili: *Kartuli ena da literatura 9 klasa*. Tbilisi 2012. (როდონაია ვ., არაბული ა., ნაკუდაშვილი ნ., ხუციშვილი მ.: *ქართული ენა და ლიტერატურა 9 კლასი*. თბილისი 2012).

Bibliografia

- Akopova-Krzaczyńska K.: *Obraz rodziny w podręcznikach do nauki języka i literatury gruzińskiej*. „Z Teorii i Praktyki Dydaktycznej Języka Polskiego” 2016, t. 25.
- Bartmiński J.: *Jak biegną drogi Ojczyzny*. W: *Z Karolem Wojtyłą myśląc Ojczyzna*. Red. W. Chudy. Lublin 2002.
- Bartmiński J.: *O pojęciu językowego obrazu świata*. W: Idem: *Językowe podstawy obrazu świata*. Lublin 2009.
- Bartmiński J.: *Ojczyzny europejskie — duże i małe*. W: *Pojęcie ojczyzny we współczesnych językach europejskich*. T. 1. Red. J. Bartmiński. Lublin 1993.
- Bartmiński J.: *Polskie rozumienie ojczyzny i jego warianty*. W: *Pojęcie ojczyzny we współczesnych językach europejskich*. T. 1. Red. J. Bartmiński. Lublin 1993.
- Bocheński J.: *O patriotyzmie*. Warszawa 1989.
- Czawczawadze I.: *Co wam powiedzieć? Czym sprawić przyjemność?*. V: V. Rodonaja, A. Arabuli, N. Nakudashvili, M. Khucishvili: *Kartuli ena da literatura 7 klasa*. Tbilisi 2012.
- Czawczawadze I.: *Naród i historia*. V: V. Rodonaja, A. Arabuli, N. Nakudashvili, M. Khucishvili: *Kartuli ena da literatura 8 klasa*. Tbilisi 2012.
- Encyklopedia PWN*. <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/ojczyzna;3950402.html>.
- Koperek A.: *Socjalizacja jako społeczno-wychowawczy proces integracji jednostki ze społeczeństwem*. „Pedagogika Katolicka” 2011, nr 8.
- Kopińska M.: *Język jako narzędzie interpretacji rzeczywistości — językowy obraz świata*. „Mundubat begirada anitz. Un mundo michas miradas” 2009, nr 2.
- Kurczab H.: *Z problemów wartości i wartościowania (wybrane zagadnienia)*. W: „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Seria Filologiczna. Dydaktyka” 7. Red. A. Jakubowska-Ożóg i Z. Sibiga. Rzeszów 2012.
- Machawariani M.: *Jak nie ci, co byli...* V: V. Rodonaja, A. Arabuli, N. Nakudashvili, M. Khucishvili: *Kartuli ena da literatura 6 klasa*. Tbilisi 2012.
- Michalik M.: *Wzory i postawy*. Warszawa 1979.
- Ossowski S.: *Analiza socjologiczna pojęcia ojczyzna*. W: *O ojczyźnie i narodzie*. Red. S. Ossowski. Warszawa 1984.
- Pajdzińska A.: *My, to znaczy...* (z badań językowego obrazu świata). „Teksty Drugie” 2001, nr 1.
- Popiołek B., Chłosta-Sikorska A., Słaby A.: *Historia — pamięć — tożsamość w edukacji humanistycznej*. T. 3: *Pamięć człowieka, pamięć miejsca, miejsca pamięci*. Kraków 2015.
- Sawicka A.: *Z problematyki wychowania patriotycznego w przedszkolu*. Warszawa 1980.
- Słownik objaśniający języka gruzińskiego*. Red. A. Czikobawa. <http://www.ena.ge/explanatory-online>.
- Słownik Sulchana-Saby Orbelianego „Sityvis kona”*. http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=srch&d=8&id_srch=60be7d4ae0b813b075641376660b8907&il=en&p=1.

- Theiss W.: *Mała ojczyzna: perspektywa edukacyjno-utilitytarna*. W: *Mała ojczyzna — kultura, edukacja, rozwój lokalny*. Red. W. Theiss. Warszawa 2001.
- Uniwersalny słownik języka polskiego*. T. 3. Red. S. Dubisz. Warszawa 2003.
- Wielki słownik języka polskiego*. http://wsjp.pl/index.php?id_hasla=9054&id_znaczenia=4179183&l=18&ind=0.
- Вежбицкая А.: *Понимание культур через посредство ключевых слов*. Москва 2001.
- კილანავა ც.: ქართული ნაციონალური დისკურსის ფორმირება: საქართველოსა და რუსეთის იმპერიის მარკირების მოდელები და ქართული ნაციონალური თვითიდენტიფიკაცია მე-18 საუკუნის დასასრულისა და მე-19 საუკუნის ქართულ ლიტერატურაში. თბილისი 2013.
- Wierzbicki A.: *W podróży do Itaki*. W: *Z Karolem Wojtyłą myśląc Ojczyzna*. Red. W. Chudy. Lublin 2002.
- Zielińska E.: *Sakartwelo gaumardżos!, czyli Niech żyje Gruzja!*. „Kurier Galicyjski” 2014—2015, nr 23—24.